»Во виду того Ваше жадання ад 3), сказане правда дуже обережно (по змозі не давати розбивати істнуючого відділу, не дробити і уживати до робіг, котрі лежать в межах його задач і т. д.), не є можливе до виконання, тому 1) що розбиття вже наступило, а по 2) що я сам не можу не давати ані розбивати, ані не слухати приказів, які мусять бути виконані.

»Телеґрафічні представлення[17]) виходилиб або на жалобу, або вони не є до виконання хочби тому, що прикази приходять в останній хвилі на годину перед їх виконанням«.

Саме отсей лист є доказом, що от. Галущинський письма до команди в Мукачеві не написав, ані не подав. Бо колиб дійсно він таке письмо був післав до команди корпусу Гофмана, а тимбільше колиб воно було »мало успіх«, то Українській Головній Раді того успіху не мав причини замовчувати і настроювати до неї свойого листа на мінорний тон.

Правда, сотні Барана і Коника відійшли в поле не 28, а 30 вересня, але задержку спричинило щось иншого, а не інтервенція от. Галущинського.

Дм. Донцов

„Козак із міліона свинопасів“

1. В »Юродивім« читаємо:

Знайшовсь таки один козак
Із міліона свинопасів,
Що царство все оголосив...,

що чинно запротестував проти одного з тих, що »Україну правили«. Та юродиві — юродивим »оголосили святого лицаря«.

В сім протиставленні — весь Шевченко. Неслушно закидали йому »мужиколюбство«. Він виразно розріжняв дві касти — »лицарів« (козаків) і »свинопасів«. Для останніх мав богато синонімів: »подлії раби«, »підніжки«, »лякеї« *(Юродивий)*, »холодні«, »мужицькі душі« *(Княжна)*, »плебеї-гречкосії« *(Неофіти)*, »ягнята« (не в евангельському змісті), або — збірне імя — »овеча натура« *(Холод. Яр)*, »капуста головата« *(Хіба самому написать)*.

Тими прикметниками здобив він не лише верхівку, »маґів, бонців і жерців« *(Саул)* а й демос. Інакше не говорив-би про »міліони свинопасів«, не повторяв-би — »несотні вас, а міліони« *(Юродивий)*. Інакше не прозивав-би їх »плебеями«.

---

[17]) Головна Українська Рада жадала мабуть від от. Галущинського що-б він, коли потрібно, старався в міністерстві війни о анулювання наказів Команди Корпусу Гофмана.

Протиставляв їм »лицарів« *(Гайдай, Неофіти, Кавказ),* як тип, який знаходив і на Україні, і в старім Римі і на Кавказі; як людину з окремою, не плебейською, фільософією життя; як верству людей »благородних« *(Буває в неволі),* з »білим тілом« (»біла кость«? — *Іван Підкова),* з спеціяльно »чистою, живою, святою кровю« *(Чигирин),* що — єдино — може оздоровити »гниле серце« свинопасів. Не вірно, що для Шевченка істнували — »люди, себто правдиві, наскрізь етичні люди, і недолюдки, звірі, а не люди« *(Ст. Смаль-Стоцький — Т. Шевченко, інтерпретації, ст. 16).* Шевченко ділить людей на инші катеґорії, на вказані вгорі. Така інтерпретація світогляду Шевченка, ставить його над світоглядом одної соціяльної верстви (»пани« — »кріпаки«), над світоглядом одної нації (»українці« — »москалі«), ставить з тамтого боку ґандівсько-феллахського »добра« і »зла« (»етики« і »звірства«). Се — сказав-би Кіплінґ, героїчна (»лицарська«) концепція життя.

Протиставлення двох каст знає не лише Шевченко. У Валюа се катеґорії — »міщухів« і »войовників« (д. Valois La Revolution National), у Ніцше — се носії »панської моралі« і »рабської моралі«, у Шпенґлера — феллахи й аристократія, у Перета — верства, що править і підвладна. Трохи нагадує се наш старий поділ на княжих дружинників і смердів, або в Туреччині — на правовірних і раю. Оригінальність, неповторність Шевченка в тім, що в добу смакування нашого приниження (Драгоманов — про українську літературу, як про »плебейську«, наше письменство доби »відродження«, добровільно замкнуте в »мужицтві«), — що в ту добу згадав якраз Шевченко про нашу »панськість«, наше продане право первородства, право »панувати«.

2. Звідти його зневажливий погляд на землероба; зневажливий погляд верстви, що землю мечем боронила — на верству, що її плугом орала, козака — на гречкосія. Він любив тих предків, що землю »орали списами«, або, що замісць перелогу — »скородили списами татарські ребра«; замісць чумаків — волів тих, що везли »вози залізної тарані«. Не ідеалізував землероба, не оспівував, як — »до піль шматованих... зігнувся з роспачи ратай« *(А. Шмігельський, Життя і Революція, 1928, IV);* не славив »одвічне сонце, піт і труд« того »ратая« *(І. Косяченко,* там-же), що »земельку свою святу, як матінку кохає« *(Франко, Наймит).* Його ідея землі була инша. Для »гречкосія« — земля була варстат праці й виживлення, де можна було »жито сіяти«, »нести косу в росу«, »аби добра була для городу«. Для Шевченка — се була »святая прадідів земля« *(Гайдай),* їх »кровю напоєна«. Кров і предки — се не плебейського кодексу ідеї. Земля, напоєна кровю того, хто її боронив, і — потом того, хто її орав — се ріжні концепції.

Хто любив землю через кров і предків, того амбіцією було не випускати спадщини предків з рук. Хто любив її з утілітарних причин (»аби добра була для городу«), — той

сю спадщину легко випускав: за обіцянки, за миску сочевиці. Як підсовітські літературні плебеї, що уступали право первородства »щирому, мудрому Ленінові«, за те, що — »чабанам дав землі й баранців« взаміну за уступлення йому влади над собою *(І. Кулик, Карачай, Гарт, 1928, 1)*. Як Есав право первородства Якову. Не дурно Біблія оповідає, що Есав був »орачем«, а Яків — »мешкав в шатрах«, як ще і тепер бедуїни — лицарі пустині. »Чабани« й »орачі« завжди воліли повну миску від повноти влади. Інакше ті, що »мешкали в шатрах«, або в сідлі, або в орлячих гніздах-замках.

Якраз за се, що дали себе здеґрадувати до байдужої на все, опріч вузькоутілітаристичного »ідеалу«, феллахської маси — дивився зневажливо на »плебеїв« Шевченко. Тому звав їх »прадідів великих — правнуками поганими«. Не була се погорда до стану, з якого вийшов сам поет. В сім була лише зневага до того мужика, якого в Драгоманові, напр., бачив Франко: — до »мужика, що не бачив світа... понад свою громаду або свій повіт«, що »одиноку підвалину суспільного звязку бачив в своїй користи й приємности« *(ЛНВ, 1906, т. 35)*. В тім було — »споглядання згори вділ пануючої касти на підвладну« *(Ніцше — Jenseits von Gut u. Böse)*, в тім була »природна відраза воїна до хлібороба« *(Плятон — Тімократія)*.

3. За вузький утілітаризм касти »орачів« — відвертався від неї Шевченко. Для нього, що вигріб з забуття й полюбив нашу касту тих, що »скакали, аки сірії волци в полі«, шукаючи слави, — нестерпний був сочевичний ідеал »орачів«. Не любив »плебеїв-гречкосіїв« за те, що на цісаря »молилися« *(Неофіти)*; за те, що їх душа — »всякому годила« *(Великий Льох)*; що в його краю »чорт ма людей« *(Лист до Я. Кухаренка)*; що там »всі похилились« *(Н. Гоголю)*; за те, що »мужицькі душі« вміють лише »пищати« *(Княжна)*; що самі на себе »кнута вузловаті« плетуть *(Кавказ)*; за те, що »гнуться, як ті лози, куди вітер віє«, що »в ярмі« ходять *(Сон)*; за те, що »гнув« їх, хто схотів — оті »міліони полян, дулебів і древлян« *(Юродивий)*; за те, що »хлопа, як того вола у плуг голодного запряжеш« *(Між скалами)*; за те, що їм — »падло пса на смітник викинь — не огудять, неначе мухи опадуть та ще й хвалить і славить будуть«, славити — »за маслак смердячий« *(Неофіти)*.

Скільки тут алюзій до »хлопів« в душі, які опинилися на чолі народу в страшний, передбачений ним момент (»в вогні її окраденую збудять«...) Франко з гордістю писав — »я хлопський син, прольоґ, не епільоґ« *(Декадент)*, Шевченко — як лайку, уживав слів — »хлоп«, »гречкосій«, »плебей«, »мужик«. Не з погорди до того стану, лише з обурення, що до нього одного — звелася лицарська колись нація, з обурення до його туподумства й вузької корисности в справах, що переходять значіння рідної громади чи повіта.

Чим відріжняється етика »касти володарської« від етики

»касти рабів«? — питається Ніцше. Тим, що »для першої противенство »добре« й »зле« значить тільки само, що »шляхетне«, vornehm, і »нікчемне«. Нікчемний — се »полохливий, дрібязковий, що думає про вузьку пожиточність, той, що понижується, що дає над собою знущатися, собача натура« (*Jenseits von Gut und Böse: was ist vornehm?*) — або у Шевченка »овеча«.

Така бо й його етика. »Чорт ма людей« — се не значить, що люди — звірі, а те, що вони — нікчеми.

4. Бунт знали і раби. Але вони бунтувалися »за маслак смердячий«, за »чорний переділ«, за »економічний добробут« Шевченкові сей словник чужий. Свій пожичає де-інде, його герої повстають не за »падло пса«, а »за честь, славу« *(Н. Гоголю)*. Не за ту »другу славу«, видуману демократичним XIX-м віком — »за правду« і »просвіту« *(П. Куліш — Побоянщина)*, а за ту славу, що її впровадив в наше письменство автор »Слова о полку Ігоря«. Як дань свойому століттю, в Шевченка є про »останню сорочку« *(Розрита могила)*, про »дитину голодну«, про »мати на панщині« *(Сон)*. Але головний імпульс, що кермує його патосом, се бажання слави. Слово »слава« вється через цілу його творчість: *Гайдамаки, Сон, Тарасова Ніч, Гамалія, Псалми, Неофіти, Буває в неволі* і пр.; він не хотів-би покинути сей світ »безславним« *(Гайдамаки)*; слава — його »заповідь« *(Доля)* — імпульс зовсім не демократичний. Для демократа право на землю здобувається — потом, для нього — кровю. Хто ту кров пролляв, того й земля; тому й зве він її — »земля козацька«, не »трудового народу« *(Буває в неволі)*, земля, засіяна могилами її похованих оборонців. Обновити »славні діла батьків« — »своїм лицарством« *(Гайдай)* — се теж не демократичний клич, а вже найменше та »слава злая«, за якою тужив.

Хто мріє про славу, того найбільше болить не матеріяльна кривда, а неслава, моральне упокорення. Теж риса зовсім не плебейська. Його обурює передусім — моральна деґрадація свого стану: що »у ярмах лицарські сини« *(І виріс я)*. Його боліло, що — »жид поганий над козаком коверзував« (Гайдамаки), що »над козацькими дітьми« »поганці панують« *(Тарасова Ніч)*. Се почуття сорому особливо яскраво палеиіє в його творах, почуття морального упокорення, властиве верстві, що до того не звикла. Він мучиться, що козак — »не соромиться конать в ярмі« *(Гайдамаки)*, що Бог на небі »сміється над нами« *(Як-би ви знали)*, що »покрив срамотою свої люди«, віддав »на сміх людям«, »в наругу сусідам«, що »стид наш« — нас пече *(Псалми)*, що »сором« прийти на суд Господень, »в залізах руки принести« і »перед всіми у кайданах стать козакові« *(Гамалія)*... Такий сором міг відчувати лише якийсь князь, що скутий шкандибав за тріюмфальним возом Цезаря, бо невільники відчували лише фізичний біль від пут. Той сором відчували древні русичі, коли казали — »луце потяту бити, аніж полонену бити«... Не демократична мораль.

Валюа, що мріє про нову, »войовницьку« еліту в »змеркантилізованій«, в »збуржуазілій« Франції, — підносить її головну прикмету: ділати, »не жадаючи жадної иншої заплати, як тільки — слави« (op. cit. ст. 53). Про »славу« говорить і Шевченко, що мріяв про часи, коли не »свинопаси«, а »лицарі« творили нашу історію. В своїм звеличенні героїчної концепції життя — Шевченко мабуть, в нас, єдиний. Бо навіть Франкові каменярі »не бажали... слави людської«, »не герої« були вони, вони — »рабами волі стали«. Подібного відношення до волі Шевченко не знає. Героїчним духом провідної касти якраз і пояснюється гостріша реакція Шевченка на моральне упокорення, аніж на матеріяльну кривду. »Душа крамаря привязана до посідання річей, героїчна — до посідання самої себе, всіх скарбів свого серця і розуму« *(Валюа, op. cit. ст. 83)*, для неї найважніше — не вкрити себе ганьбою.

Коли в Шевченка виступає хоч якийсь натяк на утілітаризм (замісць »абстрактної« слави), то хіба в службі інтересам збірної одиниці — нації, якій на жертовнику приносить інтереси відпорядкованих ґруп — громади, родини... Що се яскраво протидемократична концепція, відчув своїм плебейським нюхом Драгоманов. Він протестує, що Шевченко ставить родину над одиницею *(в Катерині)*, націю — над родиною *(Гонта)* »так мов-би то сімя, менша громада, мусить справді приноситися в жертву, хоч-би й великій громаді, рідній Україні!« *(Шевченко, українофіли і соціялізм, ст. 53)*. Річ природна, що професор-»мужик, що не бачив світа понад свою громаду« — не розумів того, хто ставив собі »ціль, яка стоїть над одиницею, родиною і добою, в якій живеться« *(Валюа, op. cit. ст. 53)*. Се дві протилежні концепції »утілітаризма«: крамарська і героїчна — »гречкосійська« і »войовницька«.

5. Не мати сорому кричати з болю, просити милосердя, каятися — се теж прикмета невільника. Тому ненавидів її Шевченко. Тому він »карався, мучився, але не каявся«. Лихо не личило виносити на базар, треба було »без малодушія і нарікань в життю митарства всі пройти« *(Безталанний)*. І в сім виріжнявся він від плебеїв в літературі, і в сім був вірний своїй »козацькій« етиці: »Шляхетна (vornehm) людина шанує того, хто панує над собою, хто вміє говорити і мовчати« *(Ніцше, op. cit.)*.

6. »Козацька« штука життя (savoir vivre) мала в собі щось з великопанської іронії. »Веселість була до певної міри обовязкова для запорожців, як противага сумові, який низові братчики уважали більш, ніж за гріх« *(П. Куліш — Історія возсоединенія Руси)*. Мав ту іронію і Шевченко. Він глузує — з себе самого, з Богдана, з »великомучениці-куми«, з »витріщених очей« гречкосія, з громади, з »візантійського Саваофа«, що »куняє« замісць правити світом і пр. Ся риса — наскрізь аристократична — теж не втікла від пильного ока, вразливого на глум,

поважного, як десять радників разом, — професора М. Драгоманова. Для нього »прикре«, як Шевченко — »скаче від сліз до жартів і цинізму« (*op. cit. ст. 106*). Чим нижчий щабель хто займає в суспільній гієрахії, тим більше він має поняття про себе, про свою важність і тим дражливіший на жарт; за дотеп з себе, з якого сміятиметься анґлійський льорд, виповість вам на завжди приязнь — сільський писар. Іронія — риса аристократична, тому мав її Шевченко.

6. В парі з нею ішла теж його велика віра. Драгоманів ненавидів його за те, що не був раціоналістом, що був »з вірою якогось пуританця XVII-го віку« (*op. cit. 49*). І тим відріжнявся Шевченко від здемократизованої — що не вірила ні в Божу, ні в свою правду — касти »міщухів« XIX віку — буржуазних і соціялістичних.

7. Аристократом був Шевченко і в своїм відношенні до жінки. Коли пригадаєш, як мстилися на жінці демократичні письменники-герої (у власній уяві), з правдивою насолодою прочитаєш шляхетні слова Шевченка: »я швидче голову собі розібю об мур, аніж позволю собі образити яку-небудь жінку« (*Артист*). Скільки в сих простих словах з кодексу середновічного шевалє, що відродився в понятті джентельмена, з пошани, якою оточує жінку найшляхетніша раса світа анґло-саксонці.

8. Громадський ідеал Шевченка — теж не плебейський. Сповидно — і він думає про ділію. Йому хочеться бачити, »як сонечко сяє«, як »грає море«, як співає птах, як гомонить байрак (*Гайдамаки*); йому — як правдивим демократам — хочеться »весь світ обняти« (*Ми в осени*), він теж, наче той хуторянин — марить про »одну хатиночку в гаю« (*Хатина*). Але у нього такі відступи — більш оправдані, ніж в кого иншого. Крім того — навіть в них він не спускається, як Куліш або Квітка, до звеличення неробства на ріднім загумінку. У нього скорше проглядає опозиція естетичного націоналізму хлібороба, проти накидуваного з півночи ідеалу номада. Росія ввижалася йому, як країна, де панували — »антипатія до зелені«, »заїзди«, »каплички« і »шинки« (*Дневник, 1854, 14. VII*). Сьому краєвидові номада — протиставляв він, якого номад загнав в пустиню, — свою хатину і садок. Зрештою — нащадок »козацької землі«, де завжди той, що йшов за плугом, завтра брав в руку самопал, не міг зовсім отрястися від ідеалів хлібороба. Але не вони в нім переважали. Він не звеличував хуторянської с е с т и. Він не зносив ділії і так званого демократичного щастя. В щастю землероба, відтятого від світа — для нього — всупереч до інших — була н у д а. Він писав: »н а й н у д н і ш а, наймонотонніша історія, се історія н а й щ а с л и в і ш о г о народу« (*Близнюки*). Щ а с т я і н у д а — д л я н ь о г о, я к б а ч и м о, с и н о н і м и! Погляд, дикий для всіх соціялістів, що мріють про »щастя трудящого люду« (*і своє власне*). »Що є шляхетне (vornehm) ?... се, коли щастя полишається в е л и к о м у ч и с л у (*»міліонам«? — Д. Д.*): щастя, як душевний

мир, чеснота, комфорт« (*Nietzsche — Der Wille zur Macht, Zucht u. Züchtung*) Шевченко протиставляє — не »щастя« »нещастю« *(біді, нужді)*, а »насолоду« »нуді«, так як передше — не »добро« — »злому«, а »шляхотне« — »нікчемному«. Категорії не плебейські. Не над бідою чи нуждою боліє він, а над обезбарвленням, над нудотою життя. Його ідеал — в напруженні всіх душевних сил, в »роскоші переможця, в почуванні, яке від часів вікінґів, Гогенштауфів і хрестоносців спочивало в глибині нордійської душі« (*O. Spengler — Untergang des Abendlandes. I 438*). Тому, коли провідною ниткою поезії гречкосіїв — є »визволення«, сею ниткою в Шевченковій поезії — є »панування«. Нема мабуть поета, в якого так часто приходилоб се слово в найріжнородніших комбінаціях: гляди Тарасова Ніч, — Іван Підкова, — До Основяненка і пр. Мов в сліпуче сонце — впялив він очі в історичні часи того панування. Він знав, що »помноження добра, яке міщух уважає за результат єдино його праці, є ділом ґероїчного духа« тих, що його працю охороняють *(Валюа op. cit. cr. 97)*. Франко не дуже поважав тих, які любили в своїй країні »князів, гетьманів, панування«, бо його боліло, передусім, його землі »відвічнеє страждання«. Шевченко саме любив оте »панування«, бо знав, що без нього не позбутися того »страждання«. »Не від кого не залежати« *(Прогулка)* — ось його особистий і громадський ідеал, не ідеал демоса, який »за шмат гнилої ковбаси«, за »втішені страждання« — узалежниться від всякого, який піде за всяким, що »всіх потішить, хто плакав« *(Кулик* про бідних кавказьких чабанів і про доброго пана Володимира Леніна, *Гарт, 1928, 1)*.

В звязку з невідступною ідеєю »панування« — стоїть друга: його »шовінізм«, ставлення понад все його країни *(»нема в світі України, немає другого Дніпра«)*. Цитуючи се місце, закоханий в усій людськости Драгоманов, впадає в обурення: »чоловік з широкими ідеями нових часів, та ще й соціяліст, не може ставити одну породу настільки виключно вище від инших, як то робив Шевченко« (op. cit. 65). Але Шевченко не був соціялістом, а оскільки його думки були новіші від »нових ідей« Драгоманова, нині бачимо ще виразніше, ніж колибудь. Для Драгоманова, ідеї людських »пород« (націй) не істнували, Артемовський-Гулак з їх пророків глузував: Кошут був для нього »Кошутком«, Мацціні — »Маценком«, а всі загалом — »паливоди« *(До химерних пранців)*. Героями шевченкової музи були якраз подібні »паливоди«, провідники »пород« (не аморфної юрби) — Вашінґтон, Гус, Мазепа, Полуботок. Якраз тому, що мав свою »породу« за ліпшу, так обливався соромом за її приниження. »Да не скаже хитрий ворог: я його подужав!« *(Псалми)* — до такої »шовіністичної«, чисто спортової, мотивації, недоступної »душевбогим«, змушувала його »гордість сліпа« *(до В. М. Лазаревського)*: подвійно виклинана серед народолюбців і за те, що гордість, і за те, що сліпа.

9. Ідеалом тих, що над усе клали гармонію, іділію, було, щоби »звірство« щезло, щоби світ відмінився, обернувся в рай. Шевченко не гонив за утопіями. На людську джунґлю з її правом сильнішого, було »гяжко глянуть, а згадаєм — так було і в Трої, так і буде« *(Гайдамаки)*. Треба було отже суворий світ з його правами — визнати. »Завзяті раси, поки з них трискає надмір сили, мають мужність бачити річі такими, якими вони є: траґічно« (*Nietzsche, Aus d. Nachlass 1883/88*). Не іділічний, а траґічний був і світогляд Шевченка. »Плебеї стараються оминути долю« (*O. Spengler, op. cit. I, 492*), зійти їй з дороги, »лихо перескочити, а то задавить« *(Петрусь)*, »за хрести сховатися від Сатани«. Він, що належав до иншої, сильнішої раси, — не ховався. Викликав долю, прагнув її доброї, коли ні — злої *(Минають дні)*, хотів тим »лихом бити об землю, як швець мокрою скірою об лаву« *(Музика)*.

Навіть з чисто естетичної точки погляду — його разило »мужицьке поняття естетики« *(Дневник,* 1857, 10. VII), бо бачив в тім »биттю« щось гарне. Йому — »одна хвилина повного щастя заступає ...безконечні роки найтяжчих терпінь« *(Артист)*. Се повне щастя—воно було »непевне, змінне, небезпечне« (*Nietzsche ibid.*), була буря, що очищує повітря, »здушує всяке гаддя« *(Безталанний)*. З минулого вигребав »волю«: не волю тих, що собі »іділії творили«, з оливковою галузкою в руці, з янгольськими крилами за плечима, а ту, що »гарцювала« (унікат в нашім статично-демократичнім уявленні волі!), »танцювала«, »трупами засівала поле«, не зерном просвіти і вселюдської любови. Круг тих самих катеґорій: »лицарі« — »свинопаси«, »шляхетне« — »нікчемне«, »барвисте« й »нудне«. Сі-ж катеґорії говорять з нього, коли проклинає лихо за його страхіття, а водночас незмінно кінчить: »жаль, що минуло«, »чому не осталось«? *(Котляревському)*, те, »молоде лихо«, як молодість нерозважне, безжурне, свавільно сильне, при якім »серце спочине« *(Ів. Підкова)*, при якім повно небезпек, але нема тої найбільшої — »спати ходячому« *(Минають дні)*. Говорило з нього »почуття надміру сили, щастя високого напняття« душі (*Nietzsche, Was ist vornehm?*), знане лише вибраним »породам«.

Один, зрештою дуже вдумливий, інтерпретатор Шевченка пише: »І в Україні десь, колись лихо танцювало, й тоді люди журилися, а проте було колись добре жити на тій Україні«. А за життя Шевченка — »без перестанку лихо танцює, так що не добре жити« *(Ст. Смаль-Стоцький,* op. cit. ст. 39 — підкр. моє. *Д. Д.)*. Вияснення незгідне з цілим шевченковим наставленням: не проте було добре жити в колишній Україні для Шевченка, хоч в ній »лихо танцювало«, а якраз тому. А проклинав він свою, миколаївську добу не тому, що в ній »лихо танцювало«, а тому, що забракло танцюр, що збезбарвилося життя, »буряном укрилось«, що »сміттям з помела« зробилися люди. Він утотожнював »танець лиха« з »долею, що прокинулась«,

тому любувався давниною. На сучасність свою нарікав не так тому, що було в ній »не добре жити«, що зубожіла, як тому, що »заснула«. Світогляд — на милі віддалений від світогляду ідилісгів.

Він хоч бачить кріпацтво, але й те, що — де колись »паслися коні« — »трава зеленіє«, що в осідку давньої січової анархії — »мудрий німець картопельку садить«. Здавалося-б тішитися тільки демократові (і многі його сучасники-драгоманівці і пізніші, дійсно тішилися), мовляв, завойовання плугом степу, добробут, поступ... Шевченко не тільки не тішиться, а хоче »світ запалити«, з його травою і картопелькою. Він знає, що його ідея запровадить його в пекло, та він готов — аби лише з нею — і »в пекло пошкандибати«. Де бажання — там мука. »Світ, що став-би полем далеко більш непогамованої волі життя, аніж теперішня, виказував-би тим більші терпіння: він обернувся-бив пекло (*Schopenhauer, Die Welt als Wille u. Vorstellung B. IV*). Несита воля поета, наказувала йому воліти пекло від »щастя« будня. Щоби се зрозуміти, треба було в його часи належати до окремої верстви, бути »козаком із міліона свинопасів«.

»Одна думка усміхнеться, а друга заплаче« — так було в нього. Духові нащадки Есава — плакали лише перед жахом життя. Він, там, де здавалося-б треба задубіти від жаху — усміхався. Се було якраз те страшне для плебея в нім, що неясно прочував в його усмішці устаткований Драгоманов і за се по професорськи кивав на нього пальцем. Пекло — річ жахлива, несамовита. І йому від нього — »сумно, страшно«, перед ним — »люди від страху німіли«, і запорозькі вікінґи — чули, як пороги »щось страшне співали« — звістували. А проте се їх не стримувало, навпаки — вабило, як і поета, що на саму згадку про те »страшне« — »серцем усміхався«... Хто траґічно розумів життя, як співець наших чорноморських Пизарів, хто чув в собі »почуття нагромадженої сили«, той »позволяв собі мужньо й весело приймати те, перед чим здрігався нездара« (*Wille zur Macht § 508*).

10. Його ідея справедливости — теж не плебейська. І в нього знайдемо: про »братерство«, про мітичну »словянську землю«, про райський стан, коли »потечуть в одно море словянські ріки« — клич напасницький в устах москаля Пушкіна (що був на возі), але дефетистичний в устах українця Шевченка, (що був під возом). Але не ті демократичні мотиви, не ті »свинопасівські« рецепти спровадити справедливість на землю — переважають у Шевченка, не вони для нього характеристичні. Його гадка — не щоби »недолюдки« стали »етичними людьми«, а щоби ті, що досі того не мали, дістали »сміле серце«, »орле око«, »тверді руки« (*Чигирин, Псалми*). Хотів, щоб »усі... стали... добрими братами і синами сонця правди«, але й — »еретиками«, як той Гус, або тими з *Заповіту*. Бо без тої радикальної зміни в людях — не буде »сімї нової«, як і без дійсної справедливости — Бога. Бо що за глузд єднати в »сімю нову« — »міліони свинопасів«?

Знову, не плебейська ідея: не перечислити кількість — чистих і паршивих — голів і загнати до єдинофронтової загороди, а добір тих, що здібні стати над тими міліонами, як Гус і Жижка.

Не ті спровадять справедливість на землю, хто сподіється перемінити чортів в янголів, а ті, що зуміють протиставити лихові силу, йому рівно страшну: »щоб пекло тряслося та мліло«; ті, що самі стануть вогнетревалими, запеклими, бо »вогонь запеклих не пече« *(Гамалія),* хоч і попіл лишає від інших. »Розкуйте руки, будьте л ю д и«! — звертався до чехів *(Ів. Гус).* Ось кого, яких »людей« протиставляє він »звірям« і »лякеям«, не йде у нього зовсім про їх стопроцентову »етичність«. Слабих, хоч і »етичних«, не оправдує, бо вірив, що »Люті зла« Господь »не діє без вини нікому« *(Ів. Гус);* що не тому »дрібніють люди на землі«, що »висяться царі«, а навпаки, що »дурня всюди бють« *(Козачковському),* уважає навіть кару, що післано його країні — за »праведну« *(Осії гл. XIV),* за завинену. Погляд зовсім протидемократичний, бо демократ за всі нещастя народа все обвинувачує обставини, »середовище«. Феллах в професорській тозі, — ведений нехибним нюхом »народолюбця«, — і тут випімнув своє Шевченкові: »людина цілком невинна в тому, чим вона стала і що робить«, всьому винні »порядки, при яких живе« вона, »Шевченкові-ж ся нова думка була цілком невідома. Він усе, по старому, судив та карав людей« *(op. cit. ст. 49).* Учений професор не знає, що »теорія milieu (середовища) — декадентська теорія«, (*Aus dem Nachlass, Modernität*); що »хто на инших спихає вину, той належить д о г о л о т и« (Pöbel, *Menschliches Allzumenschliches*).

І тому справедливість Шевченка — се ангел помсти, а його правда — »правда-мста«. На день суду глядить він крізь пурпурові шкла Апокаліпсіса, — се буде »удар грома« *(Гимн черничий),* страшний, мов »трибунал самого Сатани« *(Дневник, 1857, 19. VI),* се буде »злий час« *(Ів. Гус),* час »отмщення язикам«, »пекельне свято«, »небесна кара«. Ласки не буде ні для »царів«, ні для »лякеїв«. Справедливість »сірому не поцілує«, зєднають її ті, що її зневолять, мов ту »задріпану шинкарку, перекупку пяну« *(Слава),* з якою порівнує долю... Погляд знову не демократів, не тих, що за терпіння чекають нагороди — від провидіння, »справедливого ладу«, »поступу« техніки, моралі, етики, просвіти. Погляд тих, що майструють життя, що »мешкають в шатрі«.

11. В шатрі або на байдаках. Море, »миле море« — стихія вікінґів, символ небезпечного простору, колиска великих націй старого й нового світа, шлях великих проходисвітів і основників імперій — в цілій творчости Шевченка чуєте його подмух. Під тим оглядом він теж не був селюхом. Селюхи, міщане, буржуа — колиб лиш їм давали спокій за їх мурами, чи в їх громаді, охоче порозумівалися з кожним новим паном землі і великих доріг. Вони бються, коли хто підступає до їх мурів,

до їх села. Але »войовник тримає варту« ген далеко на межах країни, одушевлений подвійним духом — оборонним і напасничим, »духом героїзму, щоби здалека тримати від своїх меж номадів« *(Валюа,* op. cit.) Коли читаємо в Шевченка про Стамбул, Скутарі, Византію, про виправи наших недошлих Вілямів-Завойовників — бачимо сей офензивний дух. Море як елемент шевченкової творчости — більше аніж детальні коментарі — відслонює його не »ратайську«, а »войовницьку« душу.

Для деяких інтерпретаторів Шевченка — з породи снобів, що з намулу комунізму шубовстнули в »панськість«, — Шевченко за мало аристократичний. Другі — хвалять його, що нібито в нім Сковорода з Толстим. Одні й другі — переочували моменти, підкреслені в сій статі, істотні для Шевченка. В його творчости греміла луна світовідчування тої — народженої і вмерлої у нас — касти »панів«, тих Олегів, Ігорів, Мстиславів, які, каже Куліш, »в крови козацькій ожили«, а яких рівняє він з Кромвелем. Голосним відгомоном того прадавнього і вічномолодого первня, інстинкта орґанізаторів і формотворців, без яких нема суспільности, які мов поетичну казку вплели свої чини й чесноти в людську історію — була поезія Шевченка. Тому живий він досі, і буде ним завше.

Колиб він був співцем лише певного суспільного ідеалу (проти кріпацтва) або національно-політичного (за самостійність) — то зійшов би на другий плян з хвилею скасовання кріпацтва або осягнення незалежности. Але — в дійсности — й в сім останнім випадку не стратить він свого значіння, бо є ширший, бо криком кричить з нього пригадка того високого напняття душі, з яким тримаються, а без якого падуть правлячі верстви, яке в часи долі ще більше не сміє їх покинути, аніж в часи недолі. Він не був ні мужикофіл, ні гетьманофіл. Звеличував гетьманів і ганьбив їх — коли спроневірювалися чеснотам правлячої кляси, йшли слідами Есава. Ганьбив селян, як того Ярему, коли він »угинався«, бо »не знав, що виросли крила«, і захоплено вітав його, коли зривався летіти. Але завше лишався вірним свому ідеалові »лицарських синів«. І — хоч се звучить парадоксально — але якраз тому, що став поетом »козацької землі«, одного, »лицарського« стану, — став він поетом національним par exellence. Шпенґлер говорить, що ніколи нарід не представляють — »всі«, завше якась його частина. »Культурного народу, що покривається з »усіма«, нема. Се можливо лише серед первісних або феллахських народів, лише серед племен, що животіють, не маючи історичного значіння. Але як довго нарід є нацією..., є в нім меншість, що в імени всіх — представляє і робить його історію« *(О. Шпенґлер, op. cit. II, 207).* Шевченко був першим довбушем ідеї — не »всіх« (не »міліонів«), що кричали в світ про свої кривди, а — тої вибраної меншости, яку викликав з минулого, яка панувала й робила історію нації. Тому власне був найбільшим національним поетом.

Инші співали долю й недолю безобличної юрби. Він — тої

верхівки, що вдихнула в неї свою горячу душу, волю, дала їй форму, напрям, мету, створила з неї свідому й спраглу йти до неї — ґрупу, націю.

12. Інтерпретація сеї статі пояснює, чому творчість Шевченка була така вибухова, чому він досі такий грізний для противників. Він міг-би сказати про себе словами Ніцше: »я не людина, я — динаміт«. Шевченко — як співець »козацької нації«, перед тим мужицької — виражав претенсії нової раси до панування, до проводу нацією, нової, але яка вже засвоїла собі духові прикмети верстви »панівної«. А »нагромадження вартісніших елементів в нижчих клясах і, навпаки, меншвартних в вищих — се могутня причина збурення рівноваги« в життю *(Vilfr. Parteo Traité de la Sociologie, § 2055)* Се ґвалтовне збурення рівноваги звістувала поезія Шевченка і тому така грізна вона для тих, кого те збурення могло діткнути. Колиб він був лише за самостійність чи лише за соціяльне визволення »меншого брата« — не тяжко булоб його спрепарувати, щоби не шкодив противникам (майстри на такі штуки напр. большевики), бо можна бути »самостійником«, але з духа феллахом. Але того, хто мріяв лише про »панування«, що мав натуру »сірого вовка«, що шукав собі слави, того не можна було зашити у феллахську скіру, ні обтяти йому пазурів влучною інтерпретацією. Можна було лише йому фізично переломити хребет. Але се зробили вже з ним за життя, з єдиним наслідком, що більш як сімдесять літ по тім, сей з переломленим хребтом і досі стоїть незігнутий й випростований, — вічним докором всім безхребетним.

Таким — докором для одних, грозьбою для других — лишиться він завше.

———

P.S. Pro domo sua: в Харкові відслонено памятник Шевченкові — по думці »ґенеральної лінії« партії: через мову і скастрованого кобзаря — підпорядкувати українську національну стихію — чужій російській. Серед повіні статей на сю тему знаходимо в Комуністі (24. III) великими буквами дві сентенції про Шевченка: одна на долі К. Побєдоносцева, був. канцлера Александра III, друга, в горі — підписана моїм імям. Ось текст сеї останньої:

Націоналісти проти поета бунтаря.

Шевченко? Я не зохоплююся ним. Не розумію, як міг він висунутись на головного творця української національної думки... Його наука носить занадто емоційний характер. А його поняття національної свідомости за однобічне. Те, що він пише — се апоетоза бунтарства З культом поета давно пора скінчити. *Донцов.*

З тим самим обвинуваченням проти мене виступив Затонський в Вістях (10. III м. р.), але там покликався на »Вістник 1932 року«. Отже, інкримінований уступ в »ЛНВістнику« 1932 р в 3-ій книзі є. Лише се говорить не Донцов, а Дон Базиліо, в його вимаґінованім діяльозі з »еретиком« (Д. Д. — На ак-

туальні теми), Дон Базилію, якого думки покриваються не з моїми, а з думками »Нової Зорі«. Якраз проти них, проти занехання культу Шевченка, — і в тій статі і перед тим я виступав.

Давніше — большевики мали відвагу, полемізувати з ЛНВ чи з »Вістником« без фальшовання його думок. Тепер сю відвагу стратили і удаються до метод звичайного шахрайства. Не свідчить се про їх певність своєї доктрини.

О. В.

God save the king!

Коли цар Александр III бавився, одного разу, в рибалку, йому принесли депешу, що вимагала негайної відповіді, на неї чекала ціла Европа. Відповідь була: »коли російський цар ловить рибу, Европа може заждати«. Пару років по тих бундючних словах, всеросійський цар стояв »на позір«, побожно слухаючи гимну революційної Франції, »Марселези«... Кілька літ тому, вулицями Москви возили большевики опудала Чемберлена, Черчіля й инших льордів, а потім вішали їх »заочно«, як колись Мазепу. Кілька тижнів тому, комісар Літвінов питався льорда Антона Ідена, чи Його Британська Величність зволить ласкаво згодитися, щоб він, Літвінов, підніс тост на його честь в столиці світової революції — Москві? — а коли відповідь прийшла, що »зволить« — радість на Кремлі була не до описання: дві тисячі змобілізованих чекістів стоячки, пятимінутними оплесками вітали в театрі висланника короля Джорджа, а музика грала »Боже царя храни« — царя, чи короля, тим разом, анґлійського.

Як часи зміняються! Але все — є в них стала тенденція. »Марселеза« Александра III-го була капітуляцією царської Росії перед Европою, якій хотів диктувати свою волю щойно дід »марселезного« царя — Микола I. God save the king Літвінова було капітуляцією большевицької Росії перед тою самою Европою, якій Сталін і той самий білостоцький Літвінов, хотіли накинути свою геґемонію. Про що йде Росії? За останніх двох царів вона хотіла продертися до Середземного Моря, яке замикала їй Німеччина, і забезпечити тили при розрахунку з Японією, яка замикала їй вихід на Пацифік. Тепер — їй йде про те саме: про поворот до Европи, якому перешкаджає гітлерівська Німеччина, і про невтральність Европи при розрахунку з Японією. Розгром Росії в світовій війні її відтяв і від Европи, і від Пацифіку. Тепер вона хоче надолужити втрачене і записатися в число держав, що у Версалі виграли війну. За пізно! Ключ до дверей, які затріснуто перед Москвою, не в кишені ні